

CUMHURİYET DÖNEMİ SİGARA TESCİLLERİ (1923-1936) *

Cigarette Registrations In Republican Era (1923-1936)

Betül ÇAKIR KATOK

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya/TÜRKİYE

ÖZET

Tarih boyunca şahıs veya şirketler mamullerini diğerlerinden ayırmak amacıyla semboller kullanmıştır. Bu açıdan ilkel anlamda üreticinin marka belirtme ihtiyacının her dönemde var olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum 19.yüzyılda farklı bir boyuta geçerek çıkarılan kanunlarla devletler tarafından kontrol edilir hale getirilmiştir. Aynı yüzyıl marka himayesinin başlaması açısından oldukça önemlidir. Avrupa'da Sanayi Devrimi etkilerini sürdürürken Osmanlı Devleti de üretim biçimini hızla değiştirerek lonca sisteminden fabrikada üretime geçmeyi hedeflemiştir. Bu amaçla Avrupa'da düzenlenen sını ve fikri mülkiyet konferansları ve ticaret sergileri dikkatle takip edilmiş, gerektiğinde katılım sağlanmıştır. İngiltere ve Fransa'da çıkarılan marka kanunlarının hemen ardından Osmanlı Devleti'nde de 1871 yılında "Fabrika Ma'mulâtıyla Eşya-yı Ticariyeye Mahsus Alamet-i Farikalara Dair Nizamname" yayınlanmıştır. Bu nizamname fabrikalarının çoğul olarak kullanılması dışında adı aynı kalarak 1888 yılında yenilenmiştir. Markayı birçok yönden koruyan bu nizamname zaman zaman dönemin şartlarına uygun olarak değiştirilse de 1965 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Marka tescil işlemleri öncelikle Alamet-i Farika defterlerine kaydedilmiş, 1931 yılından sonra ise uluslararası anlaşmaların yükümlülüğü sebebiyle tescil kayıtları Resmi Sınai Mülkiyet Gazetesi'nde yayınlanmaya başlamıştır. Günümüze ulaşan Alamet-i Farika Defterleri, Resmi Sınai Mülkiyet Gazetesi ve Ticaret Vekaleti Mecmuası verileri incelendiğinde sigara markalarının diğer markalara kıyasla sayıca çok daha fazla olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Alamet-i Farika, Marka Tescili, Sigara

ABSTRACT

Individuals or companies have used symbols to separate their products from others throughout history. In this respect, it is possible to say that the need of the manufacturer to specify brands in a primitive sense exists in every period. This situation was transformed into a different dimension in the 19th century and became controlled by the states with the laws enacted. It is very important for the start of brand safekeeping in the same century. While the Industrial Revolution maintains its effects in Europe, the Ottoman State has rapidly changed its production style and aimed to move from the guild system to factory production. For this purpose, industrial and intellectual property conferences and trade exhibitions held in Europe were carefully followed and participation was ensured when necessary. Just after the brand laws issued in England and France, the brand law "Fabrika Ma'mulâtıyla Eşya-yı Ticariyeye Mahsus Alamet-i Farikalara Dair Nizamname(Regulation on the Signs of Goods for Commercial Goods and Factory Goods)" was also published in Ottoman State in 1871 for the trade of the goods produced by factories. Except that these regulation factories were used as pluralised, they were renewed in 1888. Although this regulation, which protects the brand in many ways, was changed from time to time according to the conditions of the period, it remained in force until 1965. Trademark registration procedures were first recorded in Alamet-i Farika(Trademark) Books, and after 1931, registration records started to be published in the Resmi Sınai Mülkiyet Gazetesi(Official Industrial Property Newspaper) due to the obligation of international agreements. When the data of Alamet-i Farika (Trademark) Books, Resmi Sınai Mülkiyet Gazetesi(Official Industrial Property Newspaper)and Ticaret Vekaleti Mecmuası (Trade Magazine), which have reached today, are analyzed, it is seen that cigarette brands are much more in number compared to other brands.

Keywords: Trademark, Brand Registration, Cigarette

1.GİRİŞ

Marka kavramı en basit tanımıyla "bir işletmenin mal ve hizmetlerini diğerlerinden ayırmaya yarayan işaret" anlamına gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde marka kelimesini ifade etmek için "alamet-i farika" kavramı kullanılır; hem Avrupa'da hem Osmanlı Devleti'nde sanayinin gelişmesi bu olgunun önem kazanmasına neden olmuş ve marka konulu yasaların çıkarılmasını gerekli kılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde üretim küçük esnaf birlikleri olan loncalar aracılığıyla yapılır ve bu birlikler belirli bir bölgede teşkilatlanarak kendisine verilen imtiyazlar çerçevesinde üretim yapardı. Aynı bölgede başka bir esnaf birliği faaliyet yürütemez, birliğin geliştirdiği üretim şekli ve buluşlar başkaları tarafından taklit

* Bu makalede kullanılan veriler TÜBİTAK 1001 kapsamında desteklenen "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Markalaşma ve Marka Tescilinin Analizi (1871-1931)" isimli 215K216 numaralı projeden alınmıştır.

edilemezdi (Kala, 2008, 35). Devlet loncalara bu desteği sağlayarak üretimin işleyişini ve ülke içindeki ürün bolluğunun istikrarını da kontrol altına almış oluyordu (Genç, 2014, 297-298).

Zamanla hem iç hem dış etkenler lonca teşkilatı yapısının değişmesine ve bozulmasına, bu da bir süre sonra loncaların kaldırılmasına yol açtı. Bu süreçte Avrupa'da yaşanan gelişmelerin etkisi büyüktü. Avrupa'da Sanayi Devrimi'nin başlamasıyla teknolojik olarak yaşanan ilerleme üretimde de kendisini göstermişti. Daha hızlı, düşük maliyetli, belirli bir kalite standardına sahip mamuller Osmanlı pazarını istila etmeye başlamıştı. Sıkı bir denetimde olan esnaflar, ticarete daha serbest hareket eden yabancılar karşısında zor bir konuma düşmüş, üretilen mamuller de Avrupa mamulleriyle yarışamamıştı. Nüfus artışıyla birlikte piyasadaki arzın çoğalması da bu ürünlerin tercih edilmesine sebep olmuştu. Tüm bu etkenler karşısında esnaflar da kendilerine verilen yetkiyi kullanarak piyasa fiyatlarını arttırmaya yönelik hamlelerde bulundular. Tüketicinin mağduriyeti, narh değişiklikleri sonucu oluşan enflasyon III. Selim tarafından araştırıldı ve loncaların kapatılmasına giden süreç bu şekilde başlamış oldu (Kala, 2008, 65-69).

Lonca sisteminde belirli eğitimlerden geçmiş ustalara bir hak olarak tanınan imtiyazlı dükkanlar gedik olarak adlandırılıyordu. Loncaların bozulması ile ilgili süreçte önce III. Selim ardından II. Mahmut artık gedik senedi verilmemesi ile ilgili fermanlar yayınladılar. Ülke içindeki siyasi karışıklıklardan dolayı süreç uzasa da 1853 yılında çıkarılan bir kanunla tekel usulünden vazgeçildi. 1860 yılında ise gedik senedi verilemeyeceği ile ilgili kesin hükme varıldı (İnan, 1994, 120). Gediklerin en büyük destekçisi olan yeniçeri ocağının da 1826 yılında kaldırılmasıyla birlikte askeri kuvvetten yoksun kalan esnaflar bu karara direnemedi (Quataert, 2013, 22). Devlet de direnişin olmaması adına gedik esnafının büyük bir kısmını devlet memuru kadrolarına yerleştirdi. Zaten yeniçeri desteğinden mahrum kalmış olan esnaflar, iyi maaşlı bir devlet memuru kadrosunu kabul etti ve tepkilerin büyümesi engellendi (Kazgan, 1999, 31-32). Böylelikle tekel hakkına sahip olması nedeniyle girişimciliğin önünde büyük bir engel oluşturan ve Avrupa kapitalizmi ile rekabet edemeyen sistem değiştirilmiş oldu.

Osmanlı bürokrasisi loncaların kaldırılmasından çok daha önce yeni bir politika izlenmesi gerektiğinin farkına varmıştı. Bu amaç doğrultusunda sanayinin geliştirilebilmesi için fabrikaların kurulmasına karar verildi. Büyük sermaye gerektiren fabrika kurma girişiminin kimler tarafından gerçekleştirileceği sorusu gündeme geldi ve sonunda devlet tekelinde fabrikaların kurulmasına karar verildi (Topal-Erdemir-Kırılı, 2012, 41). Devlet fabrikaları Karhane-i Amire ya da Fabrika-i Hümayun şeklinde adlandırılmaktaydı. Fabrikaların kuruluşu ve işleyişi, Avrupa'dan ustalar getirilmesi, fabrika ürünlerinin devlet tarafından öncelikli olarak satın alınması, çeşitli vergi ve gümrük muafiyetleri gibi teşvikler ile desteklendi (Güran, 1992, 237-238).

1840 yılında başlayan sanayileşme çabaları sürecini iki döneme ayırmak mümkündür. Birinci dönem 1840-1860 yılları arasında yürütülen ve devlet tekelinde fabrikaların kurulduğu dönemdir. İkinci dönem ise 1860 yılından sonra özel teşebbüsün desteklenmesiyle fabrika kurulmasına karar verilen dönemdir (Önsoy, 1984, 6). Devlet bu dönemde fabrika kurmak isteyen kişilerin başarılı olabilmesi adına teşvik çalışmaları yürütmüştür. Bunlar vergi muafiyetleri, kuruluş aşamasını sübvansiyonlarla destekleme, üretilen ürünü öncelikli satın alma, bazı işçileri askerlikten muaf tutma şeklinde sıralanabilir. Bu teşvik çalışmaları Avrupa devletlerinden büyük bir gizlilikle saklanmıştır (Şener, 2007, 65-71). Her iki dönemde de kurulan fabrikalardan bazıları kısa süre sonra kapanırken bir kısmı Cumhuriyet dönemine kadar varlığını sürdürmüş ve Sümerbank kurulduktan sonra bu kuruma devredilmiştir.

Bazı fabrikaların başarısız olmasının sebepleri hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Genel itibarıyla bu sebepler; "yabancı tüccarların elde ettiği kapitülasyonlarla birlikte Osmanlı pazarında serbestçe hareket etmesi ve loncalar aracılığıyla yürütülen üretimin rekabette yetersiz kalması (Seyitdanlioğlu, 2009, 67-68), yeni açılan fabrikalarda teknolojik olarak geri kalmışlığın, vasıflı işgücü bulma konusunda yaşanan sorunların ve hammadde yetersizliğinin etkisi (Kala, 2003, 252-253), altyapının yeterince geliştirilememiş olması ve yatırımları düzenleyen uygun bir banka sisteminin yaratılamamış olması", şeklinde sıralanabilir (Kazgan, 1999, 22-24).

Fabrikaların kurulması ve modernleştirilmesi öncelik durumunda olsa da bununla sınırlı kalmamıştır. 1864 yılında Islah-ı Sanayi Komisyonu kurulmuş, 1873 yılına kadar sanayiye geliştirmek için faaliyette bulunmuştur (Şener, 2007, 64-65). 28 Şubat 1863 tarihinde beş ay açık kalacak olan ve Avusturya, Fransa, İngiltere vatandaşlarının da katıldığı ilk sergi "*Sergi-i Umumi-i Osmani*" adıyla kurulmuştur (Önsoy, 1984, 8-9). Sanayiye geliştirme çabaları I. Dünya Savaşı döneminde de devam etmiş, 1913 yılında Teşvik-i Sanayi-i Kanun-ı Muvakkati çıkarılmış, 1917 yılında ise bu kanunun uygulanmasına yönelik bir

nizamname yayınlanmıştır. Yabancı yatırımlarının artması sonucunda ise 1916 yılında yabancı şirketlerin denetlenmesi ile ilgili bir kanun hazırlanmıştır. Milli İktisat Politikasının öne çıktığı bu dönemde yeni gümrük tarifesi yayınlanmış, kağıt para basılmış ve Osmanlı İtibarı Milli Bankası kurulmuştur (Yıldırım, 2001, 324-325). Cumhuriyet dönemi ve sonrasında da yeni gelişmeler yaşanmıştır. 1927 yılında özel teşebbüsün desteklenmesi adına Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkartılmıştır. 1930'lu yıllarda bu politika değiştirilerek 1800'lü yılların başında olduğu gibi yatırımların devlet eliyle yapılması gerektiğine karar verilmiştir. Bu amaçla 1932 yılında Devlet Sanayi Ofisi kurularak devlete ait işletmelerin yönetilmesi hedeflenmiştir. Sanayi ve Maadin Bankasına ait işletmeler bu kuruma devredilmiştir. Bu iki kurumun aynı çatı altında birleştirilmesi için ise 1933 yılında Sümerbank kurulmuştur. Özellikle daha önce kurulmuş ve halen işleyen devlet fabrikaları Sümerbank aracılığıyla modernleştirilmiştir (Ertürk, 2008, 29-30).

2.ALAMET-İ FARİKA NİZAMNAMESİ ve YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER

Yukarıda basit bir tanımı yapılan alamet-i farika tabiri ilk olarak 1871 tarihinde yayınlanan nizamnamede kullanılmıştır. Alamet-i farika tabirinin yabancı dillerde farklı karşılığı olsa da genel olarak “marka” anlamını taşımaktadır (Arseven, 1950, 822-823).

“Sınai mülkiyet hakları ise; patent ve faydalı model gibi araçlarla buluşun korunmasının yanı sıra, endüstriyel tasarımların korunmasına yönelik kanunlar, ticari unvan ve ticari markalar kanunu gibi araçlarla, belirli ticari çıkarların korunmasını kapsamaktadır (Soyak, 2005, 2).” Özellikle 19.yüzyıl birçok devlet açısından sınai mülkiyet düzenlemelerine ağırlık verilen bir yüzyıl olmuştur. Devletlerin ekonomik çıkarları ve şirketlerin baskısı sonucu bir dönüşüm sürecine girilmiş ve marka himayesi konusunun üzerine düşülmeye başlanmıştır. Başta Fransa’da olmak üzere devletler eski üretim biçimlerini değiştirmiş, Fransa’da 20 Nisan 1803 tarihinde “Fabrika, Üretim ve İşyeri Yasası” çıkartılmıştır. Bu kanun ile birlikte ticari unvanı kötüye kullanma ve taklit etme gibi fiillere cezalar getirilmiştir. Ardından 1857 tarihli “Üretim ve Ürünlerin Marka Yasası” yayınlanmıştır. İngiltere’de ise 1862 yılında “Ticari Markalar Yasası”, 1938 yılında ise çok daha kapsamlı bir şekilde hazırlanan “Marka Yasası” yürürlüğe girmiştir (Akay, 2016, 367-368).

Ülkelerin kendi sınırları içinde geçerli olan kanunların yanında uluslararası düzenlemeler de yapılmıştır ve sınai mülkiyet anlamında ilk akla getirilmesi gereken de 20 Mart 1883 tarihli Uluslararası Paris Sözleşmesi’dir. Bu sözleşme 1900 yılında Brüksel’de, 1911 yılında Washington’da, 1925 yılında La Haye’de, 1934 yılında Londra’da, 1958 yılında Lizbon’da, 1967 yılında Stockholm’de tadil edilmiştir. Türkiye, Lozan Barış Antlaşması’nın eki olan Ticaret Mukavelesinde Paris Sözleşmesi’nin 1911 yılında Washington’da tadil edilen şekline katılmayı kabul etmiştir. Fakat bu süreç çeşitli sebeplerden uzamış, Türkiye 1930 yılında La Haye’de tadil edilen şeklini onaylayarak Paris Sözleşmesi’ne dahil olmuştur (Kala, 2008, 108-109). Fabrika ve ticaret markalarının uluslararası tescili hakkında ise 1891 tarihinde Madrid Sözleşmesi yayınlanmıştır. Bu sözleşme 1900 yılında Brüksel’de, 1911 yılında Washington’da, 1925 tarihinde ise La Haye’de tadil edilmiştir. Türkiye, Madrid Sözleşmesi’nin La Haye’de tadil edilen şekline 1930 yılında dahil olmuştur (Kala, 2008, 93-94).

Osmanlı Devleti ve ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Avrupa’da yaşanan gelişmeleri yakından takip etmiş, belirtilen konferanslara ve zaman zaman düzenlenen sergilere katılım göstermiştir. Osmanlı Devleti, Avrupa Devletlerinin marka yasası çıkarmalarının üzerinden çok geçmeden ilk marka nizamnamesini 1871 yılında “*Fabrika Ma’mulâtıyla Eşya-yı Ticariyeye Mahsus Alamet-i Farikalara Dair Nizamname*” adıyla yayınlamış, 1888 yılında ise bu nizamnameyi güncellemiştir. 1879 yılında da patentleri korumak amacıyla “*İhtira Berati*” yayınlanmıştır.

1871 tarihli nizamname 1888 tarihine kadar bazı değişikliklere uğramıştır. Yirmi üçüncü maddesi 5 Temmuz 1872 tarihinde, beşinci maddesi de 9 Nisan 1878 tarihinde değiştirilmiştir (Kala, 2008, 91). 1888 tarihinde değişen şartlara uyum sağlamak amacıyla yeni bir nizamname yürürlüğe girmiştir (Akay, 2016, 377-378).

Nizamnameye göre başvuru yapılırken gereken belgeler; alamet-in iki adet nüshası, alamet-in konulacağı eşya ve alametle ilgili gerekli açıklamaların yapıldığı başvuru dilekçesi, marka talep eden kişinin kendisi veya vekilinin imzası, şeklindedir. Teslim yerleri 1888 Nizamnamesi’ne göre Dersaadet’de Ticaret ve Adliye Nezareti ve taşralarda İdare Meclisleri’yle İstinaf Mahkemeleri olarak belirlenmiştir. Başvurunun yapıldığı meclisin başkatipli deftere sicil kaydını yaptıktan sonra kişiye geçici tescil belgesi verilir. Bu belge

Adliye Nezareti tarafından, tescil talebinin onaylandığına dair tescil onay belgesi gelene kadar geçerlidir. Tüm bu işlemler gerçekleştiikten sonra kişi markasını tescil ettirmiş olur (Kala, 2008, 98-104).

1888 Nizamnamesinde yapılan değişiklikler ise şu şekildedir; 25 Ağustos 1902 tarihli zeyl, 1905 senesinde bütçe düzenlemesi için alamet-i farika rüsumunun artırılması hakkında çıkarılan iki tezkire, eşyanın kendi asli şeklinin alamet-i farika olarak kabul edilemeyeceğine dair 1910 tarihli Şuray-ı Devlet kararı (Kala, 2008, 92).

Alamet-i Farika Nizamnamesinin yayınlanması yabancıları bazı açılardan rahatsız etmiştir. Nizamnamede marka himayesinin sağlanması için kişinin bir ticarethane sahibi olması öngörülmüştür. Hem bu durum hem de kapitülasyonlar gereği yabancıların davalarının konsolosluk mahkemelerinde görülmesi gerekirken Osmanlı Devleti'nin alamet-i farika davaları için Osmanlı mahkemelerini yetkili tutması yabancılar tarafından kötü karşılanmış ve kimi zaman sorunlar yaratmıştır (Akay, 2016, 381-384). Türkiye Cumhuriyeti'nin La Haye tadilatlı Paris Sözleşmesi'ne 1930 yılında katılmasıyla birlikte yabancıların hakları genişletilmiş ve yabancıların bir ticarethane sahibi olma şartı aranmadan marka sahibi olmalarına izin verilmiştir (Arseven, 1950, 884).

Alamet-i Farika Nizamnamesi, Cumhuriyet döneminde de yürürlükte kalmakla birlikte bir takım değişikliklere uğramıştır. 9 Temmuz 1928 tarihinde değişen şartlara uyum sağlanması adına "Alamet-i Farika Nizamnamesinin Uygulanmasına Dair Talimatname" yürürlüğe girmiştir. Bu talimatnamenin nizamnameden ayrılan yönlerine bakacak olursak, tescil başvuru yerlerinin merkezde İktisat Vekaleti, taşrada vilayet idareleri olarak değiştirildiğini görürüz. Ayrıca talimatnamede başvuru için gerekli olan evraklar da daha ayrıntılı şekilde aktarılmıştır. Vilayet İdareleri tarafından teslim alınan evrakların, Mıntıka Sanayi ve Mesai Müdüriyetine gönderileceği, harç yatırıldıktan sonra belgelerin eksik olup olmadığının kontrol edileceği belirtilmiştir. Ardından merkezde Sanayi Müdüriyeti, vilayetlerde idare heyetleri baş katipleri evrakları mühürleyerek ve İktisat Vekaletine göndereceklerdir. Bu talimatnamede -uygulamada yaşanan sorunlardan dolayı olsa gerek- alamet-i farika olabilecek işaretler, nizamnameden daha ayrıntılı şekilde ele alınmıştır. Tescil süresi nizamnamede olduğu gibi on beş yıl olarak kalmıştır. Bir markanın birden fazla ülkede tescili söz konusu olduğunda ilk tescil yapana öncelik yani rüçhan hakkı tanınacağı da ilk kez bu talimatname ile kararlaştırılmıştır (Kıranlar, 2019, 657-658).

12 Mart 1929 tarihinde "28 Nisan 1304 Tarihli Alamet-i Farika Nizamnamesine Müzeyyel Kanun" *Resmi Gazete*'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Buna göre; nizamnamenin birinci ve ikinci maddeleri çerçevesinde tescilinin caiz olmadığı ve yedinci maddesine göre tamamlanması gereken evrakların tebligat tarihinden itibaren üç ay içinde tamamlanmadığı takdirde tescillerinin reddedileceği bildirilmiştir (*TC Resmi Gazete*, 1929).

1 Şubat 1931 tarihli kanunla ise marka tescili konusunda yeni bir dönem başlamıştır. Türkiye'nin katılmış olduğu sözleşmelerde belirlenen yükümlülüğe göre defter sistemi terkedilerek, yeni kayıtların "*Resmi Sınai Mülkiyet Gazetesi*" aracılığıyla yapılmasına karar verilmiştir. Başvuruları reddedilen kişi ve firmalara da sayılarında yer veren gazeteyle birlikte uluslararası müktesebata uygun kayıt sistemine geçilmiştir (Kıranlar, 2019, 660-661).

3.TÜTÜN TEKELLERİNİN OLUŞUMU

Tütün hem Osmanlı Devleti hem de Türkiye Cumhuriyeti döneminde ticaret açısından her zaman önemsenmesi gereken bir ürün olmuştur. Osmanlı Devleti'ne tütünün giriş yılı tam olarak bilinmese de 1600'lü yılların hemen öncesinde olduğu tahmin edilmektedir. Padişahlar tarafından uzun süre Osmanlı topraklarında yasaklanan tütünün 1649 yılında yasağı kaldırılmış, 1680'li yıllardan sonra ise tarımı yapılmaya başlamıştır. Öncelikle ithal edilerek kullanılan tütünün zamanla üretimi artmış, tütün ticareti de yaygınlaşmıştır. Öyle ki hem yerli tüccarlar hem de Osmanlı topraklarında bulunan yabancı tüccarlar tütünü Avrupa'ya ihraç etmeye başlamışlardır. Bu anlamda tütün, ticaretin geliştirilmesi noktasında etkili bir faktör olmuştur (Yılmaz, 2005, 27-53).

Tütün ticareti zamanla yabancıların da dikkatini çekmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti'ndeki ilk tütün inhisarı işletme imtiyazı İstanbul ve Marmara Adaları arasındaki tüm tütünü kapsamak üzere Galata bankerlerinden Kristaki ve Zarifi'ye verilmiştir. Fakat bu durum birçok kesim tarafından tepki çekmiş ve bir süre sonra istedikleri geliri de elde edemeyen bankerler bu işten vazgeçmiştir. Devlet duruma el atmak zorunda kalarak "İdare-i İnhisariye-i Duhan" adıyla bir devlet işletmesi kurmuştur. Fakat yine istenilen

başarı elde edilememiş ve bu sebeple 1874 yılında “Duhan Nizamnamesi” ile hükümet tütün ziraatini serbest bırakmıştır (Kazgan, 1999, 106-107).

1881 tarihinde Osmanlı’nın ekonomik olarak çıkmaza girmesi ve borçlarını ödeyememesi sonucu Muharrem Kararnamesi imzalanmıştır. Bundan sonra devletin tütün gibi önemli gelir kaynakları Düyun-ı Umumiye İdaresi’ne bırakılmıştır. Düyun-ı Umumiye İdaresi tarafından Mayıs 1883 yılında Tütün Reji Şirketi¹ kurulmuştur. Şirket birçok açıdan değerlendirilmesi gereken bir oluşumdur (Öztürk-Keskin, 2013, 95).

Reji İdaresi’nin Trabzon, Selanik, Konya gibi önemli vilayetlerde şubeleri ve toplamda binlerce çalışanı vardır. Reji, tütün tarımının yoğun olduğu yerlerde kadroyu devamlı olarak arttırmıştır. Sağlamış olduğu imtiyazlarla en yüksek ihracat değerine ve öşür getirisine sahip olmuştur (Dıñoğlu, 2014, 232-233). Yüksek kar getirisi olduğundan tüm kesimlerin dikkatini çekmiştir. Haydar Kazgan “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Şirketleşme” adlı kitabında şirketin genel müdürü Louis Rambert’in hatıralardan bir kısma yer vermiştir. Bize dönemin tütün ekonomisini anlamakta ışık tutacak bu hatıralardan bir kısmına bakacak olursak şu şekildedir;

“Üç günden beri şirketimizin büro ve tesislerini gezmekteyiz. Samsun ve yöresi, Bafra, Erbaa, Maden gibi önemli tütün ekim sahalarının içinde bulunuyoruz. Buralarda çok iyi kaliteli, yılda yedi ile sekiz milyon kilo tütün yetişiyor. Fiyatları her yıl artıyor ve bu ürün bütün ahali için büyük zenginlik kaynağı oluşturuyor. Türkiye’nin her yerinde olduğu gibi burada da bu verimli topraklara sahip köyler refaha boğulabilir ve büyük birikim kaynağı olabilir. Oysa köylüler sadece geçimlerini sağlayabilmek için çalışıp duruyorlar. Fazlasını üretecek olsalar etraflarını saran her türlü yağmacıların saldırısına uğrayacaklar. Bütün akbabalar ve parazitler, zavallı köylüleri yiyip bitiriyor ve bütün gelirlerini elinden alıyorlar. Aracıları ortadan kaldırmak ve köylüden ürününü doğrudan doğruya satın alıp bedelini hemen ödemek için, çok büyük gayretler sarf ediyoruz... Samsun’da bana çok iyi organize edilmiş gibi görünen bir tütün ve sigara fabrikamız var. Fabrika ve depolarımız kentin Doğu kısmında bir bütünü oluşturuyor. (Kazgan, 1999, 116-118)”

Reji özellikle ucuz işgücü kullanması, kaçakçılığa giden yolu açması, çiftçilere olan tavrı ve en önemlisi de en büyük gelir kaynaklarını elinde tutması sebebiyle varlığı boyunca şikayet edilen bir kurum olmuştur (Demir, 2019, 421). Meşrutiyet’in ilanı ile Reji karşıtı görüşler daha da artmıştır. 1911 yılında Reji İdaresi’nin kaldırılması ve yedi yıl süreyle bir devlet tekelinin kurulmasına karar verilse de I. Dünya Savaşı’nın getirdiği şartlar dolayısıyla gerçekleşmemiştir. Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasının ardından 26 Şubat 1925 yılında kabul edilen “Tütün İdare-i Muvakkatesi ve Sigara Kağıdı İnhisarı Hakkında Kanun” ile Reji, dört milyon Türk lirası karşılığında satın alınmıştır (Öztürk-Keskin, 2013, 111-112). Tekel İdaresi tarafından sigara kağıtlarıyla ilgili belirlenen markanın, Devlet Şurası Tanzimat Dairesince tesciline izin verilmesi 1929 tarihinde kabul edilmiştir. 1930 yılında “Türkiye Cumhuriyeti Tütün İnhisarı İdaresi” kurulmuştur. 27 Nisan 1932 tarihinde ise Tütün İnhisarı Nizamnamesi yürürlüğe girmiştir (Yurtoğlu, 2018, 86-87).

Türkiye Cumhuriyeti Tütün İnhisarı İdaresi Cumhuriyet döneminin millileştirme politikası sonucu oluşmuş, birçok marka tescil ettirmiş önemli bir kurumdur. *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi’nde bu millileştirme hareketine şu sözlerle destek verilmiştir; “Cumhuriyet; vatan içinde yabancı ellerin, adli ve idari salahiyetleri halkın aleyhine kullanarak çalışmasına –ne pahasına olursa olsun- tahammül edemezdi. Nitekim 1925’te şirket sermayesi geri verilerek imtiyazı feshedildi. Evvela muvakkat bir idare ve sonra hükmi şahsiyeti haiz ve mülhak bütçeli bir devlet idaresi kurularak tütün inhisarı işletilmeye başlandı. (Hakimiyet-i Milliye, Birinci Teşrin, 43)”*²

4.CUMHURİYET DÖNEMİ SİGARA TESCİLLERİ ve DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu başlık altında günümüze kadar ulaşmış olan Alamet-i Farika Defterleri, *Sinai Mülkiyet Gazetesi*, *Ticaret Vekâleti Mecmuası* gibi kaynaklardan alınan verilerle 1923-1936 tarihleri arasında tescil edilmiş olan sigara markaları üzerinde değerlendirme yapılacaktır. Bu tarih aralığının seçilmesinde Cumhuriyetin ilanı

¹Şirketin asıl adı; “Memalik-i Osmaniye Duhanları Müşterek’ül Menfaa Reji Şirketi”, Fransızca adı ise “Societe de la Regie Cointeressee des Tabacs de l’Empire Ottoman” şeklindedir.

²Bkz; Ek 1, Ek 2.

başlayan ve *Sinai Mülkiyet Gazetesi*'nin günümüze ulaşan son sayısının kapsadığı yıl aralığında sigara tescilli sayısının fazlalığı temel etken olmuştur.³

Sigara markalarının tescil sayısının fazlalığı konusunda birkaç gerekçe sunulabilir. Bunlardan belki de en önemlisi, o dönemde güncel söylemde yer bulan ifadesiyle “Firari Ermeni ve Rumlar”ın Avrupa’da Türk tütününü taklit etmesidir. Taklit sadece tütünle sınırlı değildir. Gelişmeler dönemin Türk hükümetini harekete geçirecek ve alınan karar doğrultusunda, 1925 tarihinden itibaren, Türkiye’den ihraç edilen üzüm, incir, tütün, halı, sabun, ipek böceği tohumu ve gülyağının şişe, kutu ve ambalajlarına bu ürünler için tescil ettirilen alamet-i farikanın yapıştırılması zorunlu kılınacaktır (Kıranlar, 2019, 652-653). İkinci gerekçe ise rayihasının güzelliğiyle dünyada tanınan Türk tütünün marka değerini korumaktır. Öyle ki yurtdışında tescil edilen markalarda dahi tercih kriteri olarak “Turkish Cigarette”, “Turkish Tobacco”, “Turkish Blend” gibi terimler seçilmiştir.⁴

Yukarıda adı verilen kaynaklarda toplamda 45 adet sigara markası tescil kaydına ulaşılmıştır. Bu kayıtların 17 tanesi Alamet-i Farika Defterlerinde, 21 tanesi 1924 tarihli *Ticaret Vekâleti Mecmuası*’nın 1 ve 2 numaralı sayısında, geriye kalan 8 tanesi ise *Sinai Mülkiyet Gazetesi*’nin farklı sayılarında yer almaktadır.

Alamet-i Farika Defterlerinde yer alan 17 markanın 10 tanesi yabancı şirket veya şahıslar tarafından tescil ettirilirken 7 tanesi de Türk markası olarak kayıt edilmiştir. Yabancı markalar arasında Chestirfield, Camel gibi günümüzde dahi satışı devam eden sigaralar bulunmaktadır. Tescil edilen Türk markalarında vekil ismi belirtilmezken, yabancı markaların neredeyse hepsinin vekili İngiltere vatandaşı olan ve İstanbul-Sirkeci’de Mithat Paşa Hanı’nı ikametgâh adresi olarak gösteren Mösyö Stock’tur.

Tablo 1: Alamet-i Farika Defterlerine Kaydedilen Sigara Markaları (1925-1931)

Tescil tarihi	Marka sahibi ve adresi	Markanın ismi
26 Ağustos 1924	İstanbul’da Sultan Hamamı’nda Azarya hanında sigara kağıdı fabrikatörü Avram Mayorkas Efendi	Elseideh
27 Eylül 1924	İstanbul’da Sultan Hamamı’nda Azarya hanında sigara kağıdı fabrikatörü Avram Mayorkas Efendi	Hedie Murk ve Papier Khourma
29 Mayıs 1924	İstanbul’da Ketenevler’de Sabancı Hanı Caddesi’nde bulunan sigara kağıtçısı Hayırlıade Ali Rıza ve Mühürdarzade Nuri ve Zikri Efendiler	Zehreth Sourya ⁵
4 Mayıs 1925	Amerika’da Virginia eyaletinde Richmond şehrinde bulunan Lardes Endbuzer Şirketi	Ready-Rubbed
-	Müezzinzade Şakir ve mahdumu Yusuf Efendi	M
17 Ekim 1927	Samsun’da bulunan Alemdarzade biraderler	Alemdar
17 Kasım 1927	Galata’da Kavalalı Hacı Şakir Ağazade, Hacı Mehmed Tefvik ve Ömer Lütfü beyler	Turkia
30 Kasım 1926	Ligett and Mayers Tobacco Company Şirketi	Chestirfield cigarettes
1 Şubat 1927	Amerika’da North Caroline’da Winston-Salem şehrinde bulunan E.J. Reynolds Tobacco Company Şirketi	Camel
21 Şubat 1927	Almanya’da Berlin şehrinde bulunan Companie Ray Mid Beschränkter Haftung Şirketi	Ray
2 Ağustos 1927	İtalya Trieste’de Sezare Batist sokağında bulunan Saul D. Modiano Komandit Şirketi	S.D.Modiano
20 Ağustos 1928	İngiltere’de Londra’da Soho Square’de bulunan Crosse and Blackwell Manufacturing Kampani Limited	C&B
-	Finlandiya’da Kerava Savio da Saviou Kunutehdan Osakeyio Şirketi	S.K.O.Y
-	Çekoslovakya’da Freiheit şehrinde bulunan kağıt fabrikası P.Plette	P. Plette
1931	-	Kalodont
28 Nisan 1925	British Amerikan Tobacco Company	Virginian Cigarettes

Kaynak: Marka Sicil Kayıt Defteri, Defter no: 401-500; Marka Sicil Kayıt Defteri, Defter no: 801-891; Marka Sicil Kayıt Defteri, Defter no: 1340-1470; Marka Sicil Kayıt Defteri, Defter no: 1471-1836; Marka Sicil Kayıt Defteri, Defter no: 1473-1897, Marka Sicil Kayıt Defteri, Defter no: 2978-3378.

1924 tarihli *Ticaret Vekâleti Mecmuası*’nın 1 ve 2 numaralı sayısında toplam 21 sigara markasının tescil edildiği bilgisi vardır. Bu markaların sahiplerine bakıldığında 17 kişi Türk vatandaşiyken, 2’si İngiltere, 1’i İran ve 1 tanesi de Lehistan tabiiyetinde olan şahıs veya şirketlerdir. Kayıtlarda vekil isimlerine yer verilmemektedir. 1 numaralı sayıda tarihi belirtilmiş olan kayıtların hepsi 1923 yılına ait olmakla birlikte 2 numaralı sayıda tarihler belirtilmemiştir. Fakat bu sayıda 31 Ocak 1924 tarihinden 26 Nisan 1924 tarihine

³*Sinai Mülkiyet Gazetesi*, Alamet-i Farika Defteri ve *Ticaret Vekâleti Mecmuası*’nın 1923-1931 tarihleri arasındaki verileri incelenerek 347 firma ve 22 sektör tespit edilmiştir. Buna göre; en çok tescil edilen ürün %10.1’lik bir dilimle sigara kağıdı olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz; Ek 3.

⁴ Bkz; Ek 4, Ek 5, Ek 6.

⁵ Bu marka Alamet-i Farika Nizamnamesinin ikinci maddesi gereğince 1927 yılında iptal edilmiştir.

kadar tescil olunan alamet-i farikalara yer verildiği bilinmektedir. Türk vatandaşlarının aldığı marka adlarına bakıldığında “Cumhuriyet”, “Hilal”, “Kuvvetli Türkiye”, “Anadolu Kahramanları” gibi vatanseverliğe ve kazanılan mücadeleye duyulan saygıya atıfta bulunduğu görülür.

Tablo 2: Ticaret Vekâleti Mecmuası’nda İlan Edilen Marka Tescilleri (1923-1924)

Tescil tarihi	Marka sahibi ve adresi	Tabiiyeti	Markanın ismi
2 Kasım 1923	İzmir’de Odun Pazarı’nda 2 numaralı mağazada Kağıtçı Nafiz Mustafa Efendi	Türkiye	Moffit
12 Kasım 1923	İzmir’de Odun Pazarı’nda Kağıtçı Nafiz Mustafa Efendi	Türkiye	Cumhuriyet Kağıdı
22 Şubat 1923	İngiltere’de Londra’da Millbank ve 3 numarada Westminister Tobacco Company Limited Şirketi	İngiltere	-
22 Şubat 1923	Lehistan’da Haftung Şirketi	Lehistan	Sulali ve Elbet
13 Ekim 1923	İzmir’de Bakırcılar Çarşısı’nda Hüseyin Edip Efendi	Türkiye	İkramiyeli kağıt
3 Kasım 1923	İstanbul’da Tahtakale Baltacı Hanı’nda bir numarada mukim Moniz Gaun Efendi	Türkiye	Samsun
26 Kasım 1923	Londra’da Milbank ve yedi numarada West Minister Tobacco Company Limited Şirketi	İngiltere	Avalon
26 Aralık 1923	İstanbul’da Balat’ta Orhaym Musevi hastanesinde heyet-i idare reisi İzak Karako Efendi	Türkiye	Musevi Hastanesi
-	İstanbul’da Sultan Hamam’da Dikranyan Hanı’nda sekiz numarada İsak Feraş Efendi	Türkiye	Sulh Kızı
-	İzmir’de Sulu Han civarında sigara kağıdı taciri Mahmut Celaledin Efendi	Türkiye	Aliyyülala
-	İzmir’de Odun Pazarı’nda sigara kağıtçı Nafiz Mustafa Efendi	Türkiye	Birinci Sigara Kağıdı
-	İstanbul’da Çiçek Pazarı’nda 14 numarada Kırtasiyecisi Hacı Abbas Kehenmoi Efendi	İran	Essabah
-	İstanbul’da Ketencilerde 8-10 numaralı mağazada Mihalaki Nikolaidi Efendi	Türkiye	Güneş Kağıdı, Altın Makas Kağıdı
-	İstanbul’da Tahtakale’de Kutucu Hanı’nda Yusuf ve Kemal Efendiler	Türkiye	Anadolu Kahramanları
-	İstanbul’da Tahtakale’de Kasavi Hanı’nda Menteş Kasavi ve Ketenciler’de 30 numarada Receb Sadi Efendiler	Türkiye	Saltanat-ı Milliye
-	İstanbul’da Fincancılar’da Yusufyan Hanı tahtında 13 numaralı imalathanede Ankaralı Çubukçuzade Mehmet Arif Efendi	Türkiye	Kuvvetli Türkiye
-	İstanbul’da Marpuççularda Azarya Hanı’nda 17 numaralı mağazada sigara kağıdı tüccarından Avram Mayorkas Efendi	Türkiye	Bin çiçek
-	İzmir’de Kağıtçı Nafiz Mustafa Efendi	Türkiye	Hilal Sigara Kağıdı
-	İstanbul’da Fincancılar’da 8 numarada Kibaroglu Alizade Fazıl Efendi	Türkiye	Kibar Kağıdı

Kaynak: Ticaret Vekâleti Mecmuası, Birinci sene, nr.1, Ağustos 1340; Ticaret Vekâleti Mecmuası, Birinci sene, nr 2, Eylül 1340.

Daha önce bahsedildiği üzere 1931 tarihinde, Türkiye katılmış olduğu sözleşmelerin yükümlülüğü gereği defter sistemini terk etmiştir. Bu tarihten sonra marka tescilleri *Sinai Mülkiyet Gazetesi* aracılığıyla kaydedilmeye başlamıştır. 1931-1936 tarihleri arasında günümüze ulaşan 6 adet gazete sayısı bulunmaktadır. Bunların arasında ilk sigara markası kaydına Mart 1936 tarihli ve 19 sayılı *Sinai Mülkiyet Gazetesi*’nde rastlanmaktadır. Bu tescil kaydının İngiltere şirketine ait olduğu görülmektedir. Haziran 1936 tarihli 20 sayılı *Sinai Mülkiyet Gazetesi*’nde Türkiye Cumhuriyeti İhisarlar Umum Müdürlüğü tarafından tescil ettirilen 6 adet sigara markasına yer verilmiştir. Bu 6 marka uzun yıllar boyunca Türkiye’de üretiminin devam ettiği “Yenice”, “Bozkurt”, “Samsun”, “Yalova”, “Assorties” Ve “İsmet” isimli markalardır. Eylül 1936 tarihli 21 sayılı *Sinai Mülkiyet Gazetesi*’nde yalnızca bir sigara markası yer almaktadır. Bu marka 1926 yılında tescil ettirilmiştir ve sahibi bir Amerikan şirkettir. Bu sigara markalarının tam listesi ise şu şekildedir;

Tablo 3: Resmi Sinai Mülkiyet Gazetesi’nde İlan Edilen Marka Tescilleri(1926-1936)

Tescil Tarihi	Marka Sahibi ve adresi	Markanın ismi
10 Ekim 1935	İngiltere’de Londra şehrinde bulunan The Havana Cigar and Tobacco Factories Limited Şirketi	La Corona
11 Nisan 1936	Türkiye Cumhuriyeti İhisarlar Umum Müdürlüğü	Yenice, Bozkurt, Samsun ⁶ , Yalova, Assorties ve İsmet
14 Haziran 1926	Amerika New York’da bulunan The Amerikan Tobacco Company	-

Kaynak: Resmi Sinai Mülkiyet Gazetesi, yıl:5, sayı:19, Mart 1936, s.8; Resmi Sinai Mülkiyet Gazetesi, yıl:5, sayı:20, Haziran 1936, s.13; Resmi Sinai Mülkiyet Gazetesi, yıl:6, sayı:21, Eylül 1936, s.4,5.

⁶ Bkz; Ek 7.

5.SONUÇ

Dünya genelinde 19.yüzyıl birçok açıdan yeni gelişmelere sahne olmuştur. Osmanlı Devleti de hem sanayisinin yapısını değiştirerek hem de Avrupa'da sınai mülkiyet konusunda yaşanan gelişmeleri yakından takip ederek bu yeni düzene ayak uydurmayı başarmıştır. Bu amaçla atılan en büyük adım Alamet-i Farika Nizamnamesinin yayınlanması olmuştur. Osmanlı Devleti ve ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti sınai mülkiyet konusunda yapılan ve birçok devlet tarafından kabul edilen sözleşmelere katılım sağlamakta çekimser davranmıştır. 1930 yılına kadar uluslararası sözleşmelerden ziyade kendi marka politikasını yürüten devlet, gerekli görüldüğünde yasa değişiklikleri yaparak zamanın şartlarına uyum sağlamaya çalışmıştır. 1931 tarihinde ise uluslararası yükümlülüklerin kabul edilmesinin ardından marka tescil kayıtları için yeni bir dönem başlamış, uzun zamandır uygulanan deftere kayıt işlemlerinden vazgeçilerek daha modern bir sisteme geçilmiştir.

Tescil kayıtlarını içeren tüm veriler incelendiğinde, sigara markaları diğer markalara kıyasla sayıca oldukça fazladır. Bunun sebepleri incelendiğinde Türk tütününün yurtdışında sağladığı popülerlik sonucu tütünün marka değerinin korunması için alınan kararlar karşımıza çıkmaktadır. Nitekim 1925 tarihinde yurtdışına ihraç edilen üzüm, incir, tütün, halı, sabun, ipek böceği tohumu ve gülyağının şişe, kutu ve ambalajlarına bu ürünler için tescil ettirilen alamet-i farikanın yapılandırılması zorunlu kılınmıştır. Tütünün yurtdışındaki taklidi de böylelikle engellenmeye çalışılmıştır.

Sigara markası sahipleri arasında Türkler olduğu kadar yabancı şahıslarında sayısı oldukça fazladır. Rastladığımız markalar arasında günümüzde dahi satışı devam eden sigara markaları bulunmaktadır. Sigara markalarının isimlerine bakıldığında bazılarının dönemin özelliklerini yansıttığı görülmektedir. 1923 tarihinde tescil edilen markalar bunlara örnek olarak gösterilebilir. Görüldüğü üzere tütün ve tütün mamulü olan sigara tescil sisteminin oluştuğu andan itibaren özel bir yere sahip olmuştur.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Marka Sicil Kayıt Defteri, Defter no: 401-500.

Marka Sicil Kayıt Defteri, Defter no: 801-891.

Marka Sicil Kayıt Defteri, Defter no: 1340-1470.

Marka Sicil Kayıt Defteri, Defter no: 1471-1836.

Marka Sicil Kayıt Defteri, Defter no: 1473-1897.

Marka Sicil Kayıt Defteri, Defter no: 2978-3378.

Kitap ve Makaleler

Akay, Tolga, (2016), "Osmanlı Devleti'nde Marka Hukukunun Gelişimi", *TBB Dergisi*, sayı:126.

Arseven, Haydar, (1950), "Alameti Farika Hakkının Mahiyeti, Gayrı Kanuni Rekabetle Münasebeti ve Doğumu", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 16/3.

Demir, Kenan, (2019), "II.Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Basınında Tütün Tarımı ve Reji Şirketi", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22/41.

Dıñoğlu, Filiz, (2014), "Selanik Ekonomisinde Unutulmuş Bir Alan, Tütün Üretimi, Ticareti ve Reji(1883-1912)", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*.

Genç, Mehmet, (2014), *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İstanbul.

Güran, Tevfik, (1992), "Tanzimat Döneminde Devlet Fabrikaları", *150. Yılında Tanzimat*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

İnan, Ahmet, (1994), *Arşiv Belgeleri Işığında Gedik Hakkı*(Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kala, Ahmet, (2008) *İhtira Beratı'ndan Patent'e, Alamet-i Farika'dan Marka'ya Türk Sınai Mülkiyet Hakları Tarihi*, Türk Patent Enstitüsü, Ankara.

- Kala Ahmet, (2003), “Osmanlı Esnafı ve Sanayisi Üzerine Yapılan Çalışmalarla İlgili Genel Bir Değerlendirme”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, cilt:1, sayı:1.
- Kazgan, Haydar, (1999) *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Şirketleşme*, Vakıfbank Yayını, İstanbul.
- Kıranlar, Safiye, (2019), “Cumhuriyet Döneminde Markalaşma Sürecinin Analizi (1923-1931)”, *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 4/2.
- Önsoy, Rıfat, (1984), “Tanzimat Dönemi Sanayileşme Politikası, 1839-1876”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2/2, 1984.
- Öztürk, Melda Yaman- Keskin, Nuray Ertürk, (2013), “Tütün Sektöründe Yabancı Yatırım: Reji Deneyimi Işığında Bugünü Anlamak” *Çalışma ve Toplum Dergisi*, sayı:2.
- Quataert, Donald, (2013), *Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Topal, Mehmet-Erdemir, Erkan-Kırlı, Engin, (2012), “Tanzimat Dönemi Sanayileşme Hareketinin Türkiye’de İşletmecilik Anlayışının Oluşumuna Etkileri Hereke Fabrikası ve Nizamnamesi”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı:25.
- Seyitdanlioğlu, Mehmet, (2009), “Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii (1839-1876)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 28/46.
- Soyak, Alkan, (2005), “Fikri ve Sınai Mülkiyet Hakları: Tanımı, Tarihsel Gelişimi ve GOÜ’ler Açısından Önemi”, *Legal Fikri ve Sınai Haklar Dergisi*, sayı:1.
- Şener, Sefer, (2007), “Osmanlı Sanayileşme Süreci ve Bu Süreçte Özel Girişimin Rolü”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9/3.
- Yıldırım, İsmail, (2001) “On Dokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Ekonomisi Üzerine Bir Değerlendirme (1838-1918)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt: 11 sayı: 2, Elazığ.
- Yılmaz, Fehmi, (2005), *Osmanlı İmparatorluğu’nda Tütün: Sosyal, Siyasi ve Ekonomik Tahlili(1600-1883)*(Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Yurtoğlu, Nadir, (2018), “Türkiye Cumhuriyeti’nde Tütün Tekeli ve Sigara Fabrikalarının Tarihsel Gelişimi”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 5/17.

Süreli Yayınlar

- Dansk Varemaerketidende*, Nr: 36, 1909.
- Dansk Varemaerketidende*, Nr: 3, 1920.
- Dansk Varemaerketidende*, Nr: 45, 1928.
- Hakimiyet-i Milliye*, Birinci Teşrin 1929.
- TC Resmi Gazete*, sayı: 1141, 12.3.1929.
- Ticaret Vekâleti Mecmuası*, Birinci sene, nr.1, Ağustos 1340.
- Ticaret Vekâleti Mecmuası*, Birinci sene, nr 2, Eylül 1340.
- Resmi Sınai Mülkiyet Gazetesi*, yıl:5, sayı:19, Mart 1936.
- Resmi Sınai Mülkiyet Gazetesi*, yıl:5, sayı:20, Haziran 1936.
- Resmi Sınai Mülkiyet Gazetesi*, yıl:6, sayı:21.
- Ulus*, 5 Nisan 1939.

EKLER

Ek 1: Tütün İhisarıyla ilgili bilgi veren bir gazete haberi.

29 BİRİNCİ TEŞRİN HAKİMİYETİ MİLLİYE SAYFA 43

Tütün İhisarı.

Türkiye'de yarım asırdan beri tütün bir vergi membaı olmuştur. Ancak cennetli bir şirket; menfaatli devletler müşterek olarak işletme şeklinde idare ediyordu. Halkıylat ise bu şirket bir çok mallı komünizasyonlar neticesinde bir çok menfaatleri kendine hasretmişti. Halka ise ağır şartları devlet otoritesinden istifade ederek en zalimane bir şekilde tıbbiyet ediyordu. Cumhuriyet; vatan için yaban-

fasla Türk evladı ölmüş, hapishane neler dolmuştu. İhisarların devlet idaresine inkısalı üzerine halk tütün kaçakçılığını, yabancı bir şirkete karşı yapılmış bir müsamama değil, devlete karşı yapılmış bir suç olduğunu anladı.

Kaçak suçlarının hükümetçe şiddetli ve seri takibata tabi tutulmasıyla memlekette kaçakçılık azaldı bu suretle yabancı şirketin sattığı tütün miktarı insan başına

Tütün İstihsalatı ve İhracatı

Yıl	İstihsal (Milyon Kilo)	İhracat (Milyon Kilo)
1923	15	15
24	25	25
25	35	35
26	45	45
27	55	55
28	65	65
29	55	55
30	45	45
31	35	35
32	25	25

ci ellerin, adli ve idari salahiyetleri halkın aleyhine kullanarak çalışmama - ne pahasına olursa olsun tahammül edemezdi netekim 1925 te şirket sermayesi geri verilerek imtiyazı feshedildi. Evvelâ muvakkat bir idare ve sonra hükûmi şaltı retü haiz ve mühlak bütçeli bir devlet idaresi kurularak tütün ihisarı işletilmeye başlandı.

Bir Mühim.
Şirket idaresinin son senesinde bütün Türkiye dahilinde satış nok-

300 gram iken ihisar idaresinde 800 gramı bulmuştur. Şirket senede en çok 3 milyon kilo tütün işlediği halde devlet ihisarı senede 12 milyon kilo tütün işleyerek mamül tütün ve sigara yapmıştır.

İhisar idaresi bütçemizin en mühim gelirlerinden biri olan tütün hasılatını hem artırmış hem de köylüden daha çok tütün alarak memleket iktisadiyatının inkışafına hizmet etmiştir. Saltanat devrinde rejî idaresi yalnız Cibali fabrikasını işletiyordu. Samsun fabri-

Yapak tütünlerin cinsine göre ayrı ayrı salonlardan bir.

ye yanında memleket iktisadi ve içtimai menfaatlerini de beraber yürüten şu tedbirleri de almıştır: İhisar idaresi tütün aldığı her emtada, tütün fiyatlarını mura-kabe altında bulundurmaya çalış-

muştur. En mühim ihrac emtiamız olan tütünün piyasa oyunlarından korunması yolundaki devlet tedbirlerini ihisar idaresi üzerine almıştır.

Tütün ekicilerine avans ver-

mek suretiyle kolaylık göstermektedir. Tütün ziraatimizin malı ve tekâmülü için Samsun ve Maltepe de tecrübe yerlerinde ekilen temile ve iyi cins tohumlar ekicilere dağıtılmaktadır. Köylünün tü-

İstanbul İhisar Fabrikasında çalışan anneler gündüzleri çocuklarını idare eden işçi çocuklarına mahsus olarak üç tığ yuvaya bırakırlar.

2.980.000 kilo ve satış bedeli 10.980.000 lira kadardı. 1931. mali senesi satış hasılatı ise 36.277.813 liralık ve satış miktarı 8.799.057 kilo ve 1932 senesi satış hasılatı 35.076.809 liralık ve satış miktarı 10.607.191 kiloya çıkmıştır.

Rejî şirketi zamanında kaçakçı bir âdeti bir sanat haline almıştı. Bunların neticesinde yûs binden

kası iptidai bir şekilde idi. Halbuki Cumhuriyet devrinde İzmir ve Adana fabrikaları ihya edilmiş, ayrıca Bitlis ve Urfa'da atölyeler açılmış ve fabrika ve depolarında çalıştığı amele miktarı tabiri benzeri kadın olmak üzere dolusu bini bulmuştur.

Halkın menfaatini en önde tutan Cumhuriyet hükümeti malî ga-

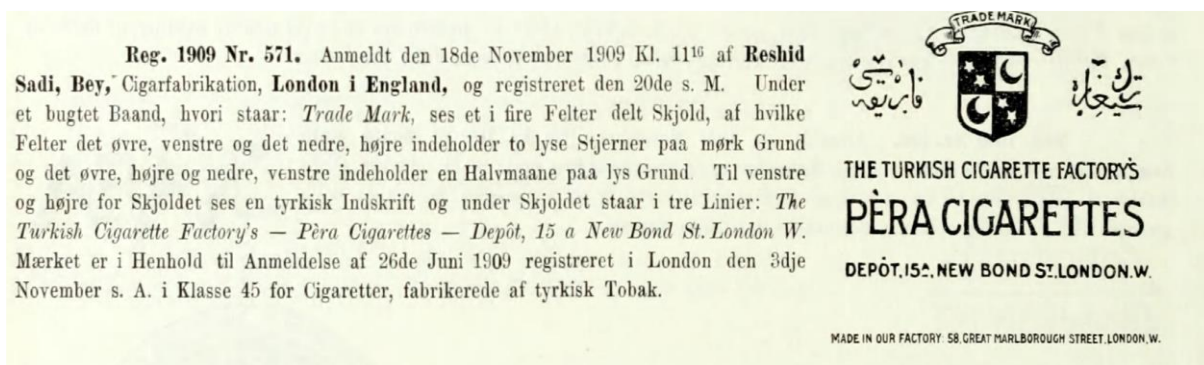
Ek 2: Tütün İhissarlar İdaresi'nin gazeteye verdiği reklam.

Ek 3: Sınai Mülkiyet Gazetesi, Alamet-i Farika Defteri ve Ticaret Vekâleti Mecmuası'nın 1923-1931 tarihleri arasındaki verilerini içeren tablo.

Sektörler	Adet	Yüzde (%)
Ağaç İşleri ve Kağıt Ürünleri(Sigara Kağıdı)	39	10,1
Altın-Mücevherat	3	,8
Aydınlatma	1	,3
Cam, Çimento ve Toprak	4	1,0
Diğer Ulaşım Araçları	1	,3
Elektrik ve elektronik	11	2,8
Enerji Depolama	1	,3
Ev ve mutfak eşyası	3	,8
Gıda	51	13,2
İnşaat	6	1,6
İş Makineleri	3	,8
Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik	44	11,4
Kozmetik	32	8,3
Kültür, Sanat ve Tasarım	12	3,1
Maden	7	1,8
Metal	21	5,4
Otomotiv	11	2,8
Sağlık	18	4,7
Savunma Sanayi	7	1,8
Tarım Alet ve Makineleri	12	3,1
Tekstil, Hazır Giyim, Deri	95	24,5
Tütün Ürünleri	5	1,3
Total	387	100,0

Ek 4: Danimarka marka kayıtlarında bulunan “Pera” sigara markası alameti.

Kaynak: Dansk Varemaerketidende, Nr: 36, 1909, s.144

Ek 5: Danimarka marka kayıtlarında bulunan “Smyrna” sigara markası alameti.

Kaynak: Dansk Varemaerketidende, Nr: 3, 1920 s.21

Ek 6: Danimarka marka kayıtlarında bulunan “Abdulla” sigara markası alameti

Reg. 1928 Nr. 1151. Anmeldt den 21. September 1928 Kl. 10⁵⁰ af Abdulla and Company, Limited, Tobaksfabrikation, London i England, og registreret den 10. November s. A. Mellem to arabiske Soldater ses en Cigaretteske, hvorpaa læses Ordet: **Abdulla**, Anmeldernes Adresse samt **Cigarette Specialists** samt nogle arabiske og tyrkiske Skrifttegn. Under Æsken læses: **Abdulla is and always has been an entirely British firm.** For nederen læses: **Turkish Coronet.** Mærket er registreret i London den 29. Marts 1928 i Kl. 45 for tyrkiske Cigaretter. Ordene: **Turkish Coronet** er af Anmelderne angivet at skulle anvendes som en særlig Benævnelse for disse Varearter.

ABDULLA IS AND ALWAYS HAS BEEN AN ENTIRELY BRITISH FIRM.

TURKISH CORONET

Kaynak: Dansk Varemaerketidende, Nr: 45, 1928 s.322.

Ek 7: “Samsun” ve “Sipahi” sigara markalarının gazeteye verdiği reklam.

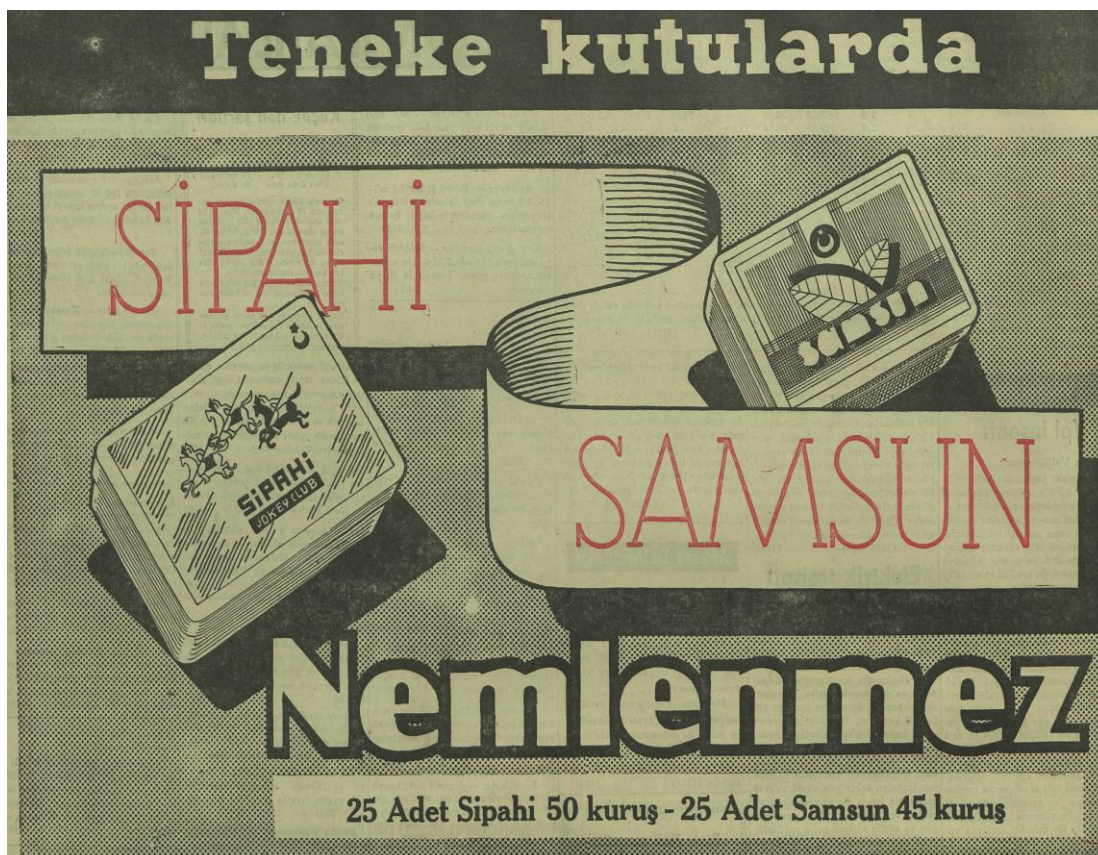
Teneke kutularda

SİPAHI

SAMSUN

Nemlenmez

25 Adet Sipahi 50 kuruş - 25 Adet Samsun 45 kuruş

Kaynak: Ulus, 5 Nisan 1939, s.12.